

ДОВІРА ЯК УМОВА РОЗВИТКУ ДРУЖНИХ ВЗАЄМИН

У статті розкривається психологічна сутність феномену довіри та її місце у становленні дружніх взаємин.

Ключові слова: довіра, дружні взаємини, стадії становлення дружби, розвиток дружніх взаємин.

Постановка проблеми. Етимологічно "мати довір'я" (в лат. мові – credo) означає "серце даю" або "серце кладу", тобто довіра належить до числа найважливіших психічних станів людини. Вона виникає у спілкуванні між людьми, тобто не є вродженою. Говорити з кимось – це вже означає ту чи іншу ступінь довіри або можливість зародження довіри. Фундаментальність почуття довіри підкреслюється лінгвістами ще й тим, що поняття "вірити" в деяких мовах мало первісне значення "вибирати". Мало вірити, потрібно ще зробити правильний вибір: кому довіряти, кому – ні. Довіра, як психічний стан або почуття, минає. Завоювати, вселити довіру важко, а втратити її можна відразу, миттєво. Джерелом довіри може бути любов, злагода з приводу вірувань і цінностей, навіть зайва самовпевненість, а умовою її збереження – постійність.[1].

У понятті довіри в буденній свідомості відбивається практика повсякденних стосунків між людьми. До останнього часу в антропологічній літературі дане поняття прийнято було відносити до етичних категорій моралі. В етиці традиційно довіру відносили до сфери, що характеризує моральну сторону стосунків між людьми, пов'язану з їхнім спілкуванням і взаємодією. У різних напрямках психологічної науки довіра традиційно вивчалася в трьох відносно самостійних сферах: це довіра до світу, довіра до людей і довіра до себе. При цьому довіра до іншого розглядається як фонові умова існування інших соціально-психологічних феноменів (дружба, авторитет, значимий інший і т. п.). Довіра потребує ґрунтовної емпіричної перевірки, функції якої і виконує наступний за відношенням довіри акт взаємодії з тією чи іншою стороною навколишньої дійсності [8].

Мета статті. Розкрити роль феномену довіри в якості однієї з умов розвитку дружніх взаємин на основі теоретичного аналізу наукових здобутків.

Результати теоретичного аналізу. Зарубіжна психологія розглядає довіру у різних напрямках. Загалом довіра у працях вчених розглядалася: як основа ідентичності особистості (базова довіра) (Е. Еріксон); як основа саморозкриття свого внутрішнього Я (Н. Амяга, Д. Джонсон, С. Джулард, П. Ласкоу, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Сафонов); як позитивний параметр міжособистісних стосунків (Дж. Аллен); у контексті теорії соціального обміну (А. Голднер, К. Джифін, Б. Лано, О. Тейлор, М. Уорсі, Г. Хан, Г. Хоманс, Т. Ямагіші); як здатність до узагальненого очікування (Дж. Роттер, А. Селігмен); як функція співробітництва (Р. Албанес, К. Кок, Д. Мессик, Д. Робин, Д. Фліт, Б. Фрей, Ч. Харпер); у контексті "віри в самоефективність" (Г. Альберт, А. Бандура, Р. Грановська); як основа міжособистісної взаємодії (В. Агеев, О. Бодальов, Т. Гаврилов, А. Кронік, В. Лабунська, М. Обозов, А. Хараш); як прояв суб'єктності особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Братусь, Ф. Василюк, В. Вілюнас, В. Мухіна, В. Петренко, А. Шмельов).

Питання взаємозв'язку дружніх взаємин і довіри розглядали такі зарубіжні вчені як Л. Гозман, І. Кон, В. Лосенко, І. Полонський.

Соціально-психологічні функції феномена довіри у радянській психологічній науці почали досліджувати досить пізно. До найпомітніших досліджень належать, на нашу думку, праці В. Сафонова (1981 р.) і Є. Хорошилової (1984 р.).

В. Сафонов розглядає довір'я у спілкуванні як одну з важливих умов його ефективності і як один з найважливіших і необхідних компонентів зв'язку людей між собою. Довір'я при цьому розуміється як специфічний спосіб соціально-психологічного відокремлення особистостей в деяку спеціалізовану спільність "ми". В. Сафонов найголовнішою функцією довіри вважає обмін значущими думками і почуттями на основі віри та довіри до партнера. При цьому відбувається відповідне відособлення цієї пари від інших людей. Учений виділяє три ключові функції довіри: 1) психологічного розвантаження; 2) зворотного зв'язку в процесі самопізнання; 3) психологічного зближення і поглиблення взаємовідносин [9].

Є. Хорошилова головною соціально-психологічною функцією довіри вважає комунікативну. На її переконання, комунікативні процеси взаємодії людей неможливі без довіри, бо саме довірливе спілкування є основою всіх можливих шляхів зближення людини з людиною [6].

Результатом аналізу і осмислення даного феномену в його різноманітних проявах є розробка концептуальних положень психології довіри у працях російських учених С. Достовалова, В. Дорофєєва, Є. Євстіфєєвої, В. Зінченка, Т. Скрипкіної, П. Шихірева та ін.

В українській психології проблема довіри вивчається у контексті дослідження різних психологічних явищ, зокрема: життєвої кризи особистості (Т. Титаренко), амбівалентності особистості (Т. Зелінська, В. Хабайлюк, А. Хурчак), соціальних ролей і статусів (О. Донченко, В. Васютинський), соціальної підтримки (В. Москаленко), зрілості та успішності особистості (Л. Орбан-Лембрик), творчості (Л. Міщиха), інформаційного і ділового обміну в групі (В. Казміренко), психології лідера (В. Татенко), довіри до себе в

юнацькому віці (Н. Єрмакова, М. Дідора), у контексті соціологічних досліджень (О. Злобіна, Н. Костенко, І. Мартинюк).

Відомий дослідник самоідентифікації особистості Е. Еріксон розглядав почуття глибокої (базової) довіри в якості фундаментальної психологічної передумови всього життя. Це почуття формується на підставі досвіду першого року життя дитини і перетворюється в установку, що визначає її ставлення до себе і до світу. Під "довірою" Еріксон мав на увазі довіру до себе самого і почуття незмінної прихильності до себе інших людей. Почуття глибокої довіри до себе, до людей, до світу – це те, що визначає здорову особистість. На його думку, довіра здатна породжувати багато інших почуттів (від любові до ненависті), станів (від комфорту до стресу та фрустрації), соціальних установок (від прийняття до відторгнення). Довіра по відношенню до особистості відіграє формоутворювальну роль – втративши довіру в очах оточуючих, втрачаєш обличчя, повернувши довіру, отримуєш тільки шанс (не гарантію) її відновити повністю. Саме тому психологічна культура довіри найтіснішим чином пов'язана з культурою особистості і міжособистісних стосунків [1].

Як вважав Е. Еріксон, у дорослих радикальне зниження базової довіри і превальювання базисної недовіри проявляється в певній формі вираженого відчуження, що характеризує індивідів, які замикаються в собі, якщо зникає злагода з іншими або з самим собою. Така ситуація може супроводжуватися регресом до психопатичного стану, коли людина повністю закривається, відмовляється від їжі і зручностей, забуває всі свої дружні прихильності [5].

М. Обозов розглядає процес формування міжособистісних довірчих стосунків як динаміку переходу від когнітивного розуміння психічного стану іншої людини без зміни власного стану, до емоційного розуміння стану іншого та бажання виконувати реальні дії із надання допомоги та підтримки партнеру по спілкуванню [7].

Формування довіри прослідковується у деяких теоріях становлення дружніх взаємин. Згідно соціальної теорії проникнення (англ. Social Penetration Theory) дружні стосунки розвиваються, проникають глибше і глибше в приватні й особисті питання. Це виявляє слабкі місця людей, таким чином, що довіра має бути розвинена. Проникнення відбувається у кілька стадій: 1) стадія орієнтації на стандарти соціальної бажаності і норми доречності; 2) дослідницька емоційна стадія; 3) емоційна стадія – спілкування більш приватне і особисте, використовуються особисті ідіоми, можуть виникнути критика та аргументи; 4) стійка стадія – взаємини тепер досягають плато, в якому розділено особисте суб'єктів взаємодії, і передбачаються емоційні реакції; 5) "витяг" (depenetration) – коли зв'язок починає руйнуватися і витрати перевищують здобутки, що призводить до припинення взаємин [11; 12]. Тобто симпатія виникає на перших двох стадіях, а розвиток довіри можна спостерігати протягом 3-4 стадій, за проблематичного перебігу яких виникає п'ята стадія.

Схожою на соціальну теорію проникнення є Теорія Стадій стосунків Левінджера, яка полягає в тому, що стосунки проходять серію стадій по мірі їхнього дозрівання. Теорія Левінджера має такі стадії ABCDE: A = Знайомство / привабливість; B = Нарощування. Суб'єкти дружніх взаємин стають все більш і більш взаємозалежними; C = Продовження / консолідація. Довгострокові зобов'язання взяті на себе у побудові взаємин, що можуть стати довічними стійкими стосунками; D = Погіршення; E = Закінчення. Стосунки закінчуються, коли партнери погоджуються відокремитися один від одного. Згідно цієї теорії можна припустити, що довіра виникає на третьому етапі (C) та від її розвитку залежить чи відбудуться дві останні стадії [13].

Розвиваючи ці ідеї, Д. Левінджер запропонував формальну модель циклу особистого ставлення, що складається з п'яти фаз [3]:

1. Атракція, яка передуює зародженню стосунків.
2. Період формування ставлення.
3. Тривалість стосунків, що означає або:
 - а) їх зростання і зміцнення;
 - б) збереження досягнутого рівня;
 - в) зниження рівня і стійкості.
4. Послаблення або погіршення ставлення.
5. Припинення стосунків.

Ґрунтуючись на матеріалах робіт в галузі міжособистісного спілкування, соціальної перцепції і групових стосунків, Б. Волков у своєму дослідженні представив теорію формування довірливих стосунків. Б. Волков виділяє фази розвитку міжособистісного контакту: перша фаза міжособистісної взаємодії "первинне сприйняття та пізнання" передбачає формування першого враження про партнера під час взаємодії з ним. Друга фаза, "зближення", спрямована на формування оцінки та самооцінки, розвиток рефлексивних стосунків, актуалізацію установки на спільну дію. Третя фаза, "спільна дія", призводить до прийняття міжособистісних ролей і визначення статусу у спілкуванні. Четверта фаза – "зчеплення", характеризується зміцненням почуття спільності "Ми", формуванням норм спілкування і включенням механізмів взаємовпливу. На цій стадії формуються почуття відповідальності за результати спільної діяльності та наявний ефект емоційної підтримки. Якщо ж така підтримка не відбувається, то у користувача руйнується почуття довіри [2].

Довіра є проявом афіліативної потреби особистості. Афіліація (англ. to affiliate – приєднувати, приєднуватися) – мотиваційна, емоційна потреба у спілкуванні, емоційних контактах, дружбі, взаєморозумінні, у любові, що проявляється у намаганні, бажанні бути у соціумі з іншими індивідами,

взаємодіяти, контактувати з ними, надавати допомогу, підтримку кому-небудь, і у зворотному порядку приймати їх від іншого індивіда [10].

Максимум афіліації досягається при поєднанні бажання спілкуватися (мотив спілкування) з фізичною можливістю (є з ким спілкуватися) і наявністю навичок (досвіду і знань) як це робити (демонстрація необхідної моделі) [4].

Найкраще це виходить у дружніх стосунках, що характеризуються:

– високою довірою між партнерами, взаєморозкриттям внутрішнього світу (довіра таємниць, мрій, інтимних переживань, прихованих рис особистості, фактів біографії);

– зняттям соціальної, зовнішньої маски поведінки (можливість бути самим собою);

– зниженням самоконтролю і розкутістю у контакті ("коли не боїшся, що тебе не так зрозуміють, не правильно оцінять твій вчинок");

– домінуванням позитивного оцінного ставлення партнерів (відсутність осуду, насмішок, неприйняття) [7].

Висновки. Довірчеве ставлення як феномен за своєю динамікою і детермінантами виникає та проявляється, перш за все, у взаєминах і взаємодії людей. Довіра – це стійке відчуття безпеки, впевненості в іншій людині і в самому собі. Два взаємодоповняльних аспекти цього феномену – довіра до іншого і самого себе. Довіра іншому – це переживання відчуття захищеності, безпеки в присутності цієї людини і безумовна віра в його позитивну сутність. Довіра самому собі – це безумовна віра в свої сили, власну значущість, цінність, потрібність.

Вибір друга є осмисленим і доцільно припустити, що розвиток дружніх взаємин можливий за таких умов, як міжособистісна атракція (симпатія), афіліація (потреба бути прийнятим) та довіра (вибірковість дружніх взаємин).

Дружба як феномен міжособистісних стосунків характеризується довірою, порушення якої веде до припинення дружби. Ми приходимо до висновку, що афіліація породжує довіру, а за відсутності довіри у людини не виникає афіліативної потреби (потреби в сім'ї, потреби в дружніх взаєминах тощо). Отже, за результатами даного теоретичного дослідження доцільно розглядати довіру як умову розвитку дружніх взаємин.

Використані джерела

1. Доверие. В. П. Зинченко / Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. Большой психологический словарь. – М. : Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с. – С. 129-131.
2. Волков Б.С. Психология юности и молодости: Учебное пособие / Борис Степанович Волков. – М. : Академический Проект: Трикста, 2006. – 256 с.
3. Кон И. С. Дружба – 4-е издание, доп. / И. С. Кон. – СПб. : Питер, 2005. – 330 с.
4. Кузнецова И.В. Аффiliation и структурные элементы общения / И.В. Кузнецова // Ежегодник Российского психологического общества: Материалы 3-го Всероссийского съезда психологов (25–28 июня 2003 г.), [в 8 т.]. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2003. – Т.4. – С. 514-516.
5. Лейбин В. М. Словарь-справочник по психоанализу. / В. М. Лейбин – М. : АСТ, 2010. – 956 с.
6. Наумова Н. Ф. Социологические и психологические аспекты целенаправленного поведения / Н. Ф. Наумова. – М. : Наука, 1988. – 199 с.
7. Обозов Н. Н. Межличностные отношения / Н. Н. Обозов. – Л. : ЛГУ, 1979. – 151 с.
8. Психология общения: Энциклопедический словарь / Психологический ин-т; Под общ. ред. А. А. Бодалева. – М. : Когито-Центр, 2011. – 579 с.
9. Сафонов В. С. Особенности доверительного общения: Автореф. дис. канд психол. наук. – М., 1978.
10. Юрчук В. В. Современный словарь по психологии / В.В. Юрчук. – Мн. : Современное слово, 1998. – 768 с.
11. Altman I. Social Penetration / Altman I., Taylor D. A. / New York: Holst, Rinehart, Winston. – 1973.
12. Altman, I., & Taylor, D. Communication in interpersonal relationships: Social Penetration Theory / In M. E. Roloff and G. R. Miller (Eds.), Interpersonal processes: New directions in communication research / Newbury Park, CA: Sage. – 1987. – p. 257-277.
13. Levinger G. A social psychological perspective on marital dissolution / Levinger G. / Journal of Social Issues. – 1976. – № 32 (1). – P. 21-47.

Klymenko Ye.O., Ros' L.M.

TRUST AS A CONDITION OF FRIENDLY RELATIONS DEVELOPMENT

In the article the psychological essence of the phenomenon "trust" and its place in the development of friendly relations are revealed.

Key words: *trust, friendly relations, stages of friendly relations formation, development of friendly relations*

Стаття надійшла до редакції 15.11.2012